

Blendow Lexnova Expertkommentar - Affärsjuridik, november 2013

VIRTUELL VERKLIGHET I PROSOLVIA-DOMEN

Revisors ansvar är ännu en öppen fråga efter den uppmärksammade hovrättsdomen i Prosolvia-målet. Trots ett epokgörande skadestånd om 890 mkr plus ränta liknar domskälen mer virtuell verklighet än juridik.

Bakgrunden

Upprinnelsen till Prosolvia-domen (Hovrätten för Västra Sverige, [T 4207-10](#)) är säkerligen bekant för de allra flesta. För ordningens skull ska dock händelseförloppet sammanfattas i några korta punkter.

- Prosolvia var ett datakonsultföretag som med tiden utvecklade datormjukvara för interaktiv visualisering och simulering av verkliga miljöer, s.k. *virtual reality*. Företaget var baserat i Göteborg, men utvecklades snabbt under den tidiga fasen av IT-boomen och hade snart kontor runtom i världen. 1997 utsågs Prosolvia till Årets tjänsteföretag. I mars 1998 nådde företaget sin topp på börsen med en värdering om 4,7 miljarder kronor (388 kronor per aktie).
- Prosolvia börsintroducerades i juni 1997 på Stockholmsbörsen (introduktionskursen var 115 kronor per aktie). Huvudägare var de två grundarna och tillika företagsledning (med en ägarandel om ca 70 %). I samband med börsintroduktionen sålde de två grundarna 750 000 aktier var och blev således mångmiljonärer. Några tusen småaktieägare investerade i bolaget. Bolagets revisor kom från Öhrlings Coopers & Lybrand (nuvarande Öhrlings PricewaterhouseCoopers, härafter PwC).
- I samband med att 1997 års årsredovisning offentliggjordes i april 1998 och bolagets delårsrapporter uppmärksammade analytiker och affärspressen att Prosolvias intäkter var grovt överskattade. I artiklarna framfördes även att företagets kundfordringar var övervärderade och att felaktiga redovisningsprinciper tillämpats.
- Kraven för intäktsrapporteringen i Prosolvia hade kontinuerligt sänkts. Genom att på egen hand tillskapa kunder för företagets produkter, s.k. *Centers of Excellence* och *Virtual Reality Centers*, redovisades intäkter i företaget. Intäkterna uppstod enligt företagsledningen redan vid leveransen av en cd-rom som innehöll en demonstrationsversion av programvaran och produktinformation. Summor i tiomiljonersklassen fakturerades helt nybildade bolag som saknade finansiering och verksamhet som tillkommit på initiativ av Prosolvia. Faktureringen utfördes i de båda helägda dotterbolagen Prosolvia Systems AB (PS) och Prosolvia Clarus AB (PC).
- Prosolvia bildade tillsammans med statliga Industrifonden Interactive Visual Simulation International Gothenburg AB (IVS) för att finansiera etableringen av nya center. IVS skulle tillsammans med lokala partner driva center som samriskbolag. Existerande center skulle överföras till IVS. 50,5 % av IVS ägdes av Prosolvia och 49,5 % av Industrifonden. Avsikten var att 1 % av bolaget skulle säljas till en intresseförening, varvid Prosolvias andel skulle understiga 50 %. Gränsen är avgörande för redovisningen av IVS:s intäkter, antingen som dotterbolag eller som intressebolag. Som dotterbolag skulle 100 % av intäkterna elimineras på koncernnivå, men Prosolvia valde att se bolaget som intressebolag och eliminera endast 50,5 %, varvid ungefär hälften av internvinsterna återstod och redovisades.
- Årsredovisningen 1997 presenterade en omsättning om 434 miljoner kronor och ett resultat efter finansnetto om 83 miljoner kronor. Det innebar en överskattning av omsättningen med 105

miljoner kronor och resultatet för finansnetto skulle rätteligen vara en förlust om nära 26 miljoner kronor.

- Förtroendet för Prosolvias föll kraftigt och börskursen uppgick till slut till 20 öre per aktie. Bolagets kunder och finansiärer tappade förtroende för verksamheten vilket innebar en akut likviditetskris. Bolaget försattes i konkurs vid Göteborgs tingsrätt i december 1998.

Det faktum att kalendern nu visar 2013 visar att det rättsliga efterspelet blivit mycket långdraget. Endast överskuggad av Skandia ses Prosolvias som en av de värsta företagskandalerna i modern svensk bolagsstyrningshistoria. Prosolvias redovisning av intäkter och kundfordringar är ett av Sveriges stora finansiella falskriker, helt i klass med Enrons *mark to model* och Skandias *embedded value*. Prosolvias refereras som ett grundläggande fall i Förtroendekommissionens betänkande "Näringslivet och förtroendet" (SOU 2004:47) och har således direkt koppling till uppkomsten av Svensk kod för bolagsstyrning (SOU 2004:46). Fallet har således haft inflytande på svensk bolagsstyrning och aktiebolagsrätt. Frågan är vilket inflytande den ifrågakvarande domen kommer att ha framgent.

Rättsprocesserna

Tre rättsprocesser följde som var av både civilrättslig och straffrättslig natur. För det första, ett allmänt åtal för grovt bokföringsbrott och grovt svindleri gentemot fem av de inblandade i företagsledning och revision. För det andra, konkursboets skadeståndstalan gentemot företagsledningen. För det tredje, konkursboets skadeståndstalan gentemot revisionsföretaget och den valda revisorn.

Den straffrättsliga prövningen skedde i Göteborgs tingsrätt och dom föll i mars 2005. De åtalade friades fullständigt från brott efter en omfattande prövning (domen omfattar 880 sidor). Domen överklagades inte. Konkursboets skadeståndstalan gentemot bolagsledningen vilandeförklarades i avvaktan på den nu aktuella skadeståndstalan mot revisorn. Konkursboet har förklarat att man ämnar driva målet mot bolagsledningen vidare.

Den tredje rättsprocessen har nu fått sitt uppseendeväckande slut. Käromålet avslogs i tingsrätten, men konkursboet överklagade. I hovrätten blev utfallet det motsatta, kärandesidans talan bifölls. Enligt uppgift utdömdes det största skadeståndet i Sverige någonsin. De skadevållande skulle betala 890 mkr samt rättegångskostnader om sammanlagt 112 mkr. Tillsammans med ränta skulle utbetalningen närma sig 2 miljarder kronor. PwC sökte prövningstillstånd i Högsta Domstolen, men konkursboet och revisionsbyrån förliktes innan HD hunnit ta ställning till ansökan. Förlikningslikviden uppgick till 742,5 mkr. Ansökan återkallades och parterna begärde gemensamt att målet skulle avskrivas, varvid tingsrättens och hovrättens domar undanröjs. Även om domen således inte får någon rättsverkan eller prejudicerande verkan återstår en osäkerhet vilken betydelse domen kan få för relationerna och ansvarsfördelningen i aktiebolagsrätten.

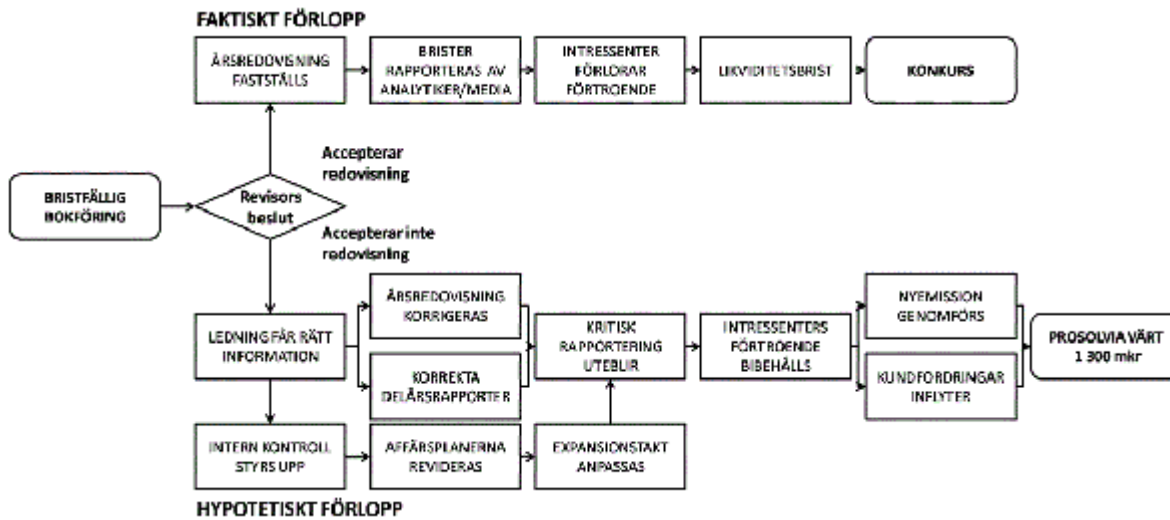
Om hovrättsdomen

Inledningsvis kan det konstateras att revisorsgranskningen av Prosolvias under 1997 och 1998 var omfattande. Bolaget granskades av revisorer inte mindre än fyra gånger: två gånger av börsrevisorerna från Ernst & Young (introduktions- och ettårsgranskning) och två gånger av bolagsrevisorerna från PwC (bokslutgranskning och extra granskning på uppdrag av styrelsen). Även om PwC in i det sista givetvis försvarar redovisningen och revisionen, framgår också att man lagt ned stora ansträngningar för att få klarhet i de oklara Center-affärerna. I en slutlig genomgång av affärerna har bolagsrevisorerna bland annat försökt att få svar under rubrikerna Leverans?,

Avtal?, Bestämt pris?, Fordran säker? Rubriksättningen är talande för vilka grundläggande osäkerhet som vidlådde affärerna. Revisionen blev ett mödosamt arbete med upprepade uppgiftsfrågor, intervjuer med bolagets kunder, avtalsgranskning, finansierings- och ägarutredningar och saldofrågor. Arbetet pågick även efter att revisionen formellt var avslutad ända fram till den ordinarie bolagsstämman 1998. Revisorerna hade uttryckt oro och missbelåtenhet med företagets uppdragsredovisning och uppföljning, men ingen av granskningarna föranledde revisorerna att insistera i sin kritik mot bolagets sätt att redovisa. I möte med bolagsledning, aktieägare och media samt i efterföljande rättsprocesser har revisorerna istället instämt i den bristfälliga redovisningen.

Domen har framförallt kritiserats för den bevislättad gällande orsakssambandet mellan handling och skada som konkursboet medgivit under hänvisning till en nyligen avkunnad HD-dom (Högsta domstolen, [T 2847-11](#)), den s.k. Landskrona-domen. Landskrona-domen gällde bristande tillsyn av ett barn med särskilda behov som förorsakat skada genom en anlagd brand. I föreliggande fall gäller vårdslösheten bristande tillsyn av en professionell bolagsledning. Även om det moraliskt, sakligt och rättsligt är en milsvid skillnad, så finns det paralleller. De skäl som HD anför till bevislättad rörande bedömning av kausalitet är att den skadevållande handlingen i Landskrona-fallet utgjorde en underlåtenhet, dvs. ett icke-handlande. I sådana fall, hävdar HD, är bevislättad svårare eftersom en hypotetisk handling potentiellt skadehindrande effekter ska bevisas. Effekter som ju faktiskt inte inträffat. Det sägs vara enklare att leda i bevis, vid en aktiv skadegörande handling, att underlåten handling även medför bortfall av skadekonsekvenserna. HD sluter sig till att den skadelidande bara behöver visa vad som var ett möjligt och lämpligt farereducerande handlande. Det främsta skälet till oklarheter i sambandet mellan hypotetisk aktivitet och bortfallen skada var att skadevållaren inte på ett kontrollerbart sätt gjort en adekvat utvärdering av faresituationen och av hur risken för skada kunde motverkas, det vill säga att skadevållaren inte dokumenterat sin utvärdering. Skadevållaren ska därmed ha den bevismässiga nackdelen av osäkerheten.

Bevislättaden möjliggör acceptandet av det fiktiva händelseförlopp som Prosolvias konkursbo målar upp. I det faktiska förloppet är revisorns bristande aktivitet en av flera faktorer som ruinerar bolaget. Det faktiska händelseförloppet innebar en förtroendeförlust hos bolagets samtliga intressenter, kunder, minoritetsaktieägare, potentiella investerare och kreditgivare. Förtroendeförlusten ledde till att kundfordringarna inte betalades, att nyemission inte kunde genomföras och att rörelsefinansiering inte kunde ordnas. I det hypotetiska förloppet hade PwC utfört sina arbetsuppgifter aktsamt. Då hade den kritiska rapporteringen och förtroendeförlusten uteblivit. Likviditetseffekterna av förtroendeförlusten hade uteblivit och skada hade inte uppstått. I den fiktiva händelsekedjan är revisorns handlande den avgörande handlingen som räddar bolaget; med konkursboets ord "om bristerna [...] hade rapporterats och följts upp på ett adekvat sätt skulle verkställande direktör och styrelse ha vidtagit åtgärder så att bristerna avhjälpes och ytterligare brister inte uppkommit". Händelseförloppen kan förenklat och schematiskt beskrivas som följer:

Den faktiska händelsekedja som lett till konkursen är redan den komplex och osäker och händelseutvecklingen ägde rum i en mycket volatil tid som slutade i ett massivt fall för alla IT-relaterade aktier på börsen. Få IT-företag från den tiden har överlevt som självständiga företag. Att staka ut en trolig fiktiv händelsekedja i en sådan miljö är svårt. Att därefter leda den i bevis är enligt min mening omöjligt, även med lågt ställda krav. Den bevislättnad som beviljats konkursboet är således betydande. Hovrätten bedömer dock att det föreligger ett samband mellan förtroendeförlusten och betalningsoförmågan och att det är "övervägande sannolikt" att Prosolvias i det hypotetiska förloppet överlevt IT-kraschen 2001 - en virtuell verklighet som inte står långt efter Prosolvias produkter.

Den viktigaste invändningen mot att använda Landskrona-domen som utgångspunkt är dock att det där rör sig om ett utomobligatoriskt ansvar. Det går inte att undvika att väga in att i aktiebolagsfall så står skadevällare (revisor) och skadelidande (bolaget) i en avtalsrelation gentemot varandra. Förvisso är revisor vald av bolagsstämman och utgör en självständig funktionär i förhållande till bolagsledningen, men det förklarar inte sakförhållandet att revisor i relation till bolaget även slutit ett uppdragsavtal. Avtalet innebär att uppdragstagaren står risken för att uppdraget inte utförs i enlighet med avtalets uttryckliga specifikationer. Uppdragsavtalen är dock vanligtvis ofullständiga och måste utfyllas med bland annat normer och praxis i god revisionsred och god revisorsred. Ur ett sådant perspektiv borde argumentationen kring vårdslöshet- och skadebedömningen istället hämtas från obligationsrättsliga regler för avtalsbrott och påföljder.

Revisorers roll, arbete och ansvar

Bedömningarna hade dock kunnat leda till samma resultat om domstolarna noggrannare analyserat revisorernas roll och arbetsuppgifter. I en avslöjande skrivning hävdar hovrätten "En viktig del i revisorernas uppdrag är att *revidera* bolagets räkenskaper och information och *se till att* dessa förmedlar en rättvisande och korrekt bild av företaget. [Min kursivering.]"

Skrivningen visar en grundläggande missuppfattning om revisors roll och arbete i aktiebolagsrätten. ABL 9:3 stadgar att revisorn ska granska bolagets årsredovisning och bokföring samt styrelsens och den verkställande direktörens förvaltning. I lagstiftningen är revisorns arbete att granska, inte att revidera. Att revidera innebär det att det granskade även korrigeras om eventuella fel upptäcks. Det ingår aldrig i revisorns arbete att ändra bokföring eller redovisning. Om revisorn upptäcker brister har denna enbart till uppgift att påtala bristen i första hand till företagsledning och styrelse, i andra hand till bolagsstämman, intressenter och allmänhet (genom sin offentliga revisionsberättelse) och i tredje hand till åklagare vid Ekobrottsmyndigheten (om bristerna innebär vissa typer av brott). Inte

någonstans i aktiebolagslagen eller omgivande lagstiftning stadgas att revisorn ska korrigera bokföring och redovisning. Tvärtom skulle ett sådant handlande strida mot ABL och revisorslagen. Rollfördelningen i ett aktiebolag är avhängig att revisionen utförs oberoende av bokföringen och den interna kontrollen i bolaget.

Ordet revidera innebär således en betydelseförskjutning mot en situation där revisorn medverkar i bokföring och redovisning. Även hovrättens skrivning *se till att* visar med önskvärd tydlighet att man inte förstår revisorns arbetsuppgifter. Även om det känns lite segt att behöva påminna om detta så måste revisionskåren, så länge inte allmänhet eller ens domstolar förstår revisorns arbete, fortsätta tjata om att revision inte innebär revidering. Bäst vore om revisorerna själva slutade använda "revidera" för det egna arbetet och istället använde lagens "granska". Slentrian och slang får lätt makt över tanken.

I Prosolvias fall är det inte själva revisionsarbetet som varit oaktsamt. Revisionen har varit inne på samma frågor som analytiker och media flaggat upp. Det som varit oaktsamt är revisorns beslut att inte gå vidare med de osäkerheter som upptäckts med de formella kommunikationsverktyg som ges i ABL, det vill säga i första hand genom erinran till styrelsen och i andra hand genom anmärkning i revisionsberättelsen (oren revisionsberättelse). Detta innebär en underlåtenhet som mot bakgrunden av de osäkerheter som uppdragats i revisionsberättelsen måste betecknas som vårdslös.

Missuppfattningen om revisorns roll i aktiebolag har även inflytande på det hypotetiska händelseförloppet. Förloppet utgår från att företagsledningen ograverat skulle acceptera revisorernas anmärkningar och ändra bokföring och redovisning av center-affärerna. Det rör sig om samma företagsledning som ligger bakom affärerna, bokföringen och redovisningen från början. Företagsledningen som frågats ut och lämnat informationen till revisorerna. Företagsledningen som haft incitament att framställa redovisningen i så positiv dager som möjligt. Företagsledningen som framhärdat i sin redovisning i mediastormen och efterföljande processer. Varför skulle en sådan företagsledning säga "Hoppsan, säger du det? Ja, det blev visst lite galet. Vi rättar det med detsamma. Och vi kommer aldrig mera göra så. Lovar!?" Det är en mer än lovligt naiv bild av arbetsförhållandena i börsbolag. Det enda sättet en revisor kan få gehör för en annorlunda redovisning är att ha kristallklara fakta, skramla med sina formella verktyg i ABL och skrämmas med SKV och EBM samt att vara beredd att förlora både uppdrag och framtida intäkter. Tyvärr har revisorn en alltför svag ställning för att kunna påverka företagsledning och styrelse på det sätt som hovrätten tar för naturligt.

Frågan om revisorns ansvar för en bristfälligt utförd arbetsuppgift är enkelt utformat i aktiebolagslagen. Revisor ska ersätta skada som han eller hon uppsåtligen eller av oaktsamhet vållar bolaget vid fullgörandet av sitt uppdrag (ABL 29:2). Ansvar för organfunktionärer är solidariskt, den skadelidande kan alltså välja vem man ska stämma in. Revisorsansvaret är omdebatterat. Ett av problemen är att revisorerna i förhållande till andra organfunktionärer framstår som *the deep pocket* i kraft av sin obligatoriska ansvarsförsäkring. I SOU 2008:79 föreslogs att revisor skulle få ett subsidiärt och proportionellt ansvar i förhållande till styrelse och verkställande direktör. Utredningen föreslog även att ansvaret skulle begränsas av ett beloppstak om 100 mkr. Förslagen ledde dock inte till lagstiftning. Även om det kan finnas invändningar mot utredningens förslag finns det med anledning av utgången i hovrättens bedömning av Prosolvias fall anledning att återigen överväga frågan om revisors ansvar. Situationen har inte blivit klarare, snarare tvärtom.

Slutord

Det är med blandade känslor man läser hovrättsdomen. Å ena sidan är det glädjande att börsfalsarier faktiskt får kännbara konsekvenser. Så många gånger har ansvar inte utkrävts och fall

förpassas till historieböckerna som ytterligare ett tecken på bristande skydd av minoritetsaktieägare. Å andra sidan är det inte helt tillfredsställande att de som endast varit medlöpare till skadevållarna får bära hundhuvudet. Revisorerna delar ansvaret inte bara med bolagsledningen utan även med börserna som tillät allmänheten att handla i aktien trots undermålig redovisning samt de analytiker, affärspress och mäklarhus som trissade upp bolagets aktiekurs. Kausalitetskedjor i en komplex miljö som finansmarknaden i en turbulent tid som under dotcom-bubblan är ytterligt svåra. Exkursioner i virtuella verkligheter kan vara riskabla.

Robert Sevenius

Ekon. lic., jur.kand., verksam som rådgivare och författare inom företagsförvärv och bolagsstyrning samt kursledare vid Stockholms universitet, Företagsekonomiska Institutet, Advokatsamfundet m fl.